

David McWilliams

PENIAZE

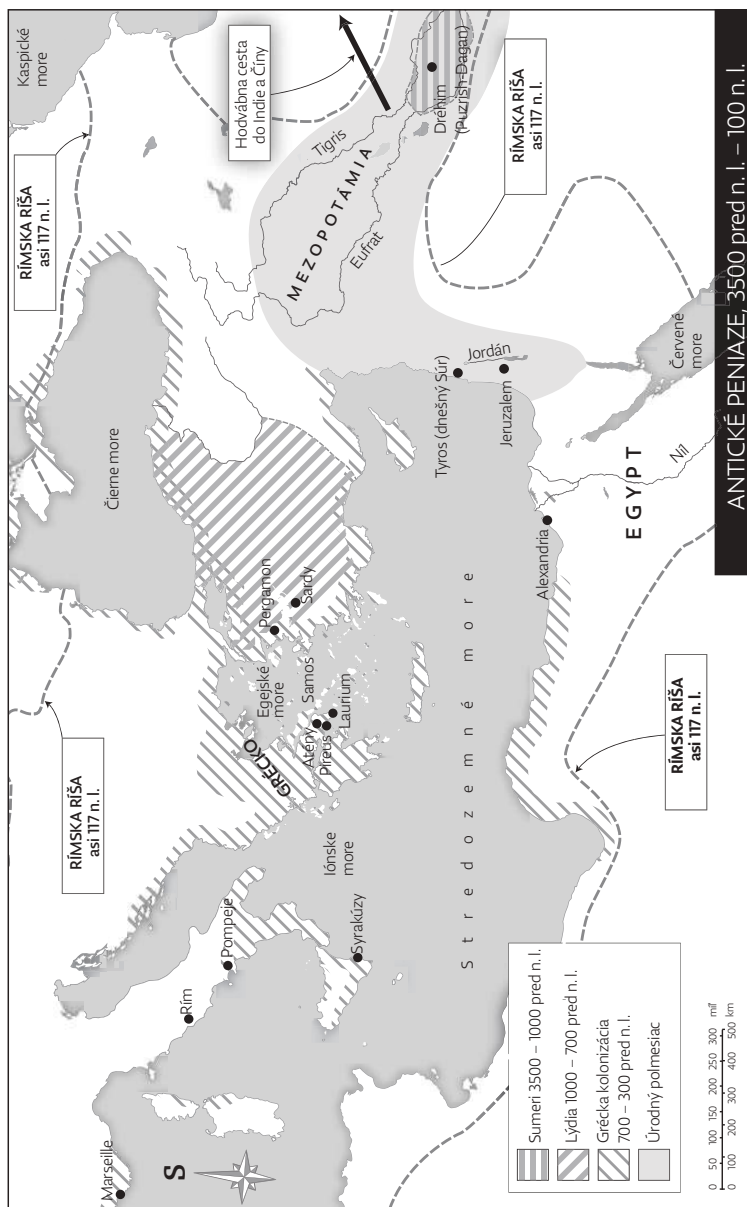

Príbeh ľudstva

Obsah

Mapy	9
Predslov	13
ÚVOD: Peniaze z neba	17
Slepý uhol ekonómov	19
1. ČASŤ STAROVEKÉ PENIAZE	29
1. Peniaze v počiatočnom období	31
2. Na brehu babylonských riek	39
3. Od zmlúv k minciam	49
4. Peniaze a grécky um	59
5. Úverové impérium	71
2. ČASŤ STREDOVEKÉ PENIAZE	105
6. Súmrak feudálnej ekonomiky	95
7. Saracénsky zázrak	109
8. Z tmy na svetlo	125
9. Božia tlačiareň	147
3. ČASŤ PREVRATNÉ PENIAZE	167
10. Neviditeľné peniaze	169
11. Otec monetárnej ekonómie	187

12. Biskup peňazí	201
13. Peniaze a Spojené štáty	217
4. ČASŤ MODERNÉ PENIAZE	245
14. Empirizmus a evolučná ekonómia	235
15. Peniaze na skúšku	251
16. Cesta vydláždená žltými tehľami	269
17. Modernistické peniaze	283
18. Do priepasti	297
5. ČASŤ ODPÚTANÉ PENIAZE	315
19. Kto reguluje peniaze?	317
20. Psychológia peňazí	337
21. Evolúcia peňazí	351
Podakovanie	367
Poznámky	373
Odporúčané čítanie	391
Register	399

ANTICKÉ PENIAZE, 3500 pred n. l. – 100 n. l.

S

NÁMORNÉ PENIAZE, 1694 – 1804

- Petrohrad
- Moskva

HOLANDSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

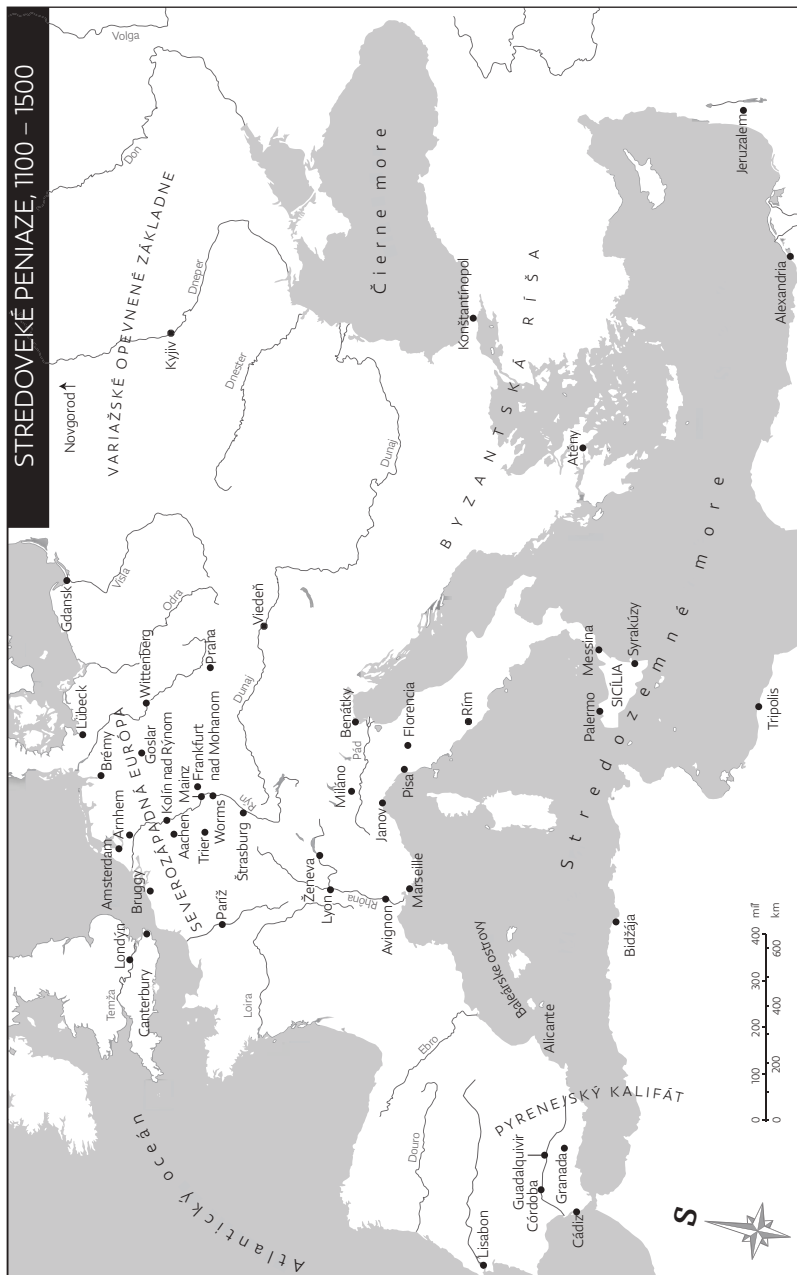
FRANCÚZSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

ŠPANIELSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

STREDOVEKÉ PENIAZE, 1100 – 1500

PREDSLOV

Táto kniha odhaľuje fascinujúce súvislosti medzi peniazmi a významnými historickými udalosťami, ktoré by vám možno nikdy ani nenapadli. Možno viete, že rímski cisári financovali svoj životný štýl znehodnocovaním vlastnej meny, no zrejme ste si neuvedomili, ako úzko táto devalvácia súvisí s pádom Rímskej ríše. A kto vedel, že Charles Darwin prišiel o majetok špekuláciami s akciami železníc a že jeho evolučná teória čiastočne pramenila z jeho záujmu o ekonómiu? David McWilliams nenapísal len dejiny inovácií v oblasti peňazí a financií. Vymyslel nový presvedčivý argument, prečo sú tieto dejiny dôležité.

Podstatou argumentu je poznanie, že tam, kde sú peniaze a finančné inovácie, sa odohráva celý rad cenných vecí, ku ktorým nedochádza tam, kde jedno aj druhé absentuje. Zrejmým príkladom je zahraničný obchod, ale existuje aj veľa menej evidentných prípadov. Dejiny inovácií v oblasti financií sa napríklad pomerne elegantne zrkadlia v dejinách umenia, minimálne

v tom zmysle, v akom tradične chápeme tieto dejiny. Každý cestovateľ, ktorý vycestoval na púť do svätých západnej civilizácie, antického Grécka, renesančnej Florencie, Holandska sedemnásteho storočia, sa súčasne vybral do dejín finančných inovácií a ani o tom nevedel. Zdá sa, že každý veľký rozmach umenia spustilo vynájdenie nejakej verzie swapu na úverové zlyhanie.

McWilliamsove vykreslenia finančných inovátorov sú ďalším zdrojom čitateľskej radosti. Podľa všetkého existuje osvedčené pravidlo, ktoré hovorí, že muži, ktorí sa angažujú v oblasti finančných inovácií, a zdá sa, že to boli konštantne iba muži, sú presne tie typy, ktoré dúfate, že vaša dcéra nikdy v živote nestretne – Johannes Gutenberg, pápež Pius II., John Law. McWilliamsov príbeh je štafetou podvodníkov, ktorí odovzdávali kolík darebákovi a tí zasa ďalej podfukárom. Peňažný tím má jedinečný talent zarábať na dôvere iných ľudí, vďaka ktorej môžu robiť s ich peniazmi nové veci.

Z dôvery sa na stranách knihy stáva ústredná téma. Rozličné vynálezy v oblasti peňazí a financií – mince, účtovná bilancia, podvojné účtovníctvo, rezervné meny, papierové peniaze, centrálné banky, hypotekárne úvery a tak ďalej – sú všetky prejavom istej dôvery, ktorá, ako sa zdá, má schopnosť prežiť bez ohľadu na to, ako hanebne sa zneužíva. Napríklad v tom istom čase, keď sa v Holandsku rozpútala takzvaná tulipánová investičná horúčka, vymysleli v krajine večný dlhopis, pôžičku, ktorá sa nikdy nesplatí. „Viete si predstaviť,“ pýta sa McWilliams, „aká veľká viera v peniaze musí panovať v spoločnosti, aby ľudia financovali pôžičku, o ktorej vedia, že sa v skutočnosti nikdy nesplatí, a napriek tomu to pokladajú za rozumnú formu sporenia?“ Je to, akoby sme všetci mlčky súhlasili s tým, že finančná dôvera je príliš cenná, a preto neprestávame dôverovať, hoci za to často platíme krutú daň.

Kryptomeny sú zrejme najnovším zvratom v tomto príbehu. Zrodili sa z nedôvery vo vlády a banky, aby v konečnom dôsledku replikovali ten istý druh potreby dôverovať a aby túto

dôveru porušovali všetkými zvyčajnými spôsobmi. McWilliams vníma to, čo sa dnes odohráva v dejinách peňazí, ako vojnu za právo požívať dôveru. „V nasledujúcich rokoch,” píše McWilliams, „sa odohrá veľký boj medzi súkromnými peniazmi, ktoré budú vydávať súkromné subjekty, a verejnými peniazmi vydávanými orgánmi štátu v mene občanov.” Čokoľvek nám budúcnosť prinesie, stojí za to McWilliamsovi v tejto veci dôverovať. Nieкто za to musí stáť.

Michael Lewis, máj 2024

ÚVOD: Peniaze z neba

Predstavte si, že peniaze padajú z neba. Strčili by ste si do vrečka nejakú tú bankovku skôr, ako by ste o tom niekomu povedali? Pravdepodobne by väčšina z nás skôr zhrabla zopár bankoviek a neinformovala by o tom úrady. Presne na takú reakciu sa spoliehal Hitler, keď na vrchole druhej svetovej vojny plánoval zhodiť milióny libier na Britániu. Hitler vedel, čo sa stane, keď peniaze stratia hodnotu. Žil vo Weimarskej republike v období hyperinflácie a uvedomoval si, že peniaze sú výnimočná zbraň. Môžu destabilizovať krajinu, v tomto názore sa zhodoval so svojím ideologickým nepriateľom Vladimirom Iljičom Leninom, ktorý si všimol, že „skorumpovanie meny“ je najjednoduchší spôsob rozkladu spoločnosti.

Lenin v rozhovore pre denník *Daily Chronicle*, ktorý vyšiel 23. apríla 1919 v Londýne, údajne povedal, že má v úmysle zdemolovať moc peňazí, aby zničil to, čo ostalo zo starého ruského štátu po Októbrovej revolúcii v roku 1917:

Naša štátna pokladnica denne vydáva stovky tisíc rubľov... s vedomým zámerom zničiť hodnotu peňazí... Najjednoduchší spôsob, ako vykynožiť samotného ducha kapitalizmu, je preto bez akýchkoľvek finančných záruk zaplaviť krajinu bankovkami s vysokou nominálnou hodnotou. Storubľovka dnes už nemá v Rusku takmer nijakú hodnotu. Čoskoro si aj ten najjednoduchší roľník uvedomí, že je to iba zdrap papiera... a tak zničíme veľkú ilúziu o hodnote a moci peňazí, na ktorej stojí kapitalistický štát.¹

Hitler a Lenin síce mohli ideologicky stáť na opačných stranách, ale obaja rozumeli mimoriadnej moci peňazí. Ak ju pomaly oslabíte, oslabíte systém spoločnosti. Plán pre leteckú zložku Bundeswehru Luftwaffe zhodiť na Britániu milióny bankoviek bol prísne tajný a vedelo o ňom len zopár vysokopostavených nacistov. Hitler vychádzal z predpokladu, že väčšina britských občanov si šupne zopár bankoviek pod matrac a len niekoľko čestných občanov monarchie sa možno obráti na úrady. Rozoštve ľudí, ktorých Napoleon príslovečne zavrhol ako národ maloobchodníkov posadnutých peniazmi. Zanesením falošných bankoviek do obehu by sa krajinou prehnala inflácia, obzvlášť keď sa značná časť britských ekonomických rezerv sústreďovala na vojnové úsilie. Krajina obchodovala len s malým množstvom spotrebných a nevyhnutných tovarov, a preto by boli ceny nestabilné. V takých núdznych podmienkach by záplava nových peňazí vyhnala britské ceny do neba a vyvolala by paniku. Hitler dúfal, že predtým tichí a poslušní Briti prežijú v priebehu krátkej dramatickej chvíle obrovské nadšenie. Splašia sa a následný chaos zvráti ich odvahu, ducha z obdobia nočných náletov nazývaného Blitz, čím skompromitujú vojnové úsilie.

V júli 1942 vstúpila Hitlerova nová zbraň do svojej výrobnnej fázy. Malo to byť najväčšie falšovanie peňazí, aké kedy svet videl. Velitelia koncentračných táborov dostali telegram, ktorý sa

domáhal tlačiarov, rytcov, výtvarníkov, koloristov, sadzačov, expertov na papier a bývalých bankových úradníkov. Operácia si vyžadovala aj matematikov a odborníkov schopných dešifrovať kódy, aby rozlúštili číselnú postupnosť britskej meny. Zúfalá kohorta traumatizovaných podvyživených mužov tiahla z táborov po celej Tretej ríši do Sachsenhausenu. Stoštyridsaťdva duší dostalo za úlohu nabúrať sa do Bank of England, Anglickej banky, centrálnej banky Spojeného kráľovstva.

Falšovatelia z koncentračných táborov vytlačili 132 610 945 falošných bankoviek libier šterlingov v hodnote približne 7 a pol miliardy dnešných libier.² Zhadzovanie toľkých bankoviek si vyžadovalo letky nemeckých bombardérov, ktoré mal Hitler k dispozícii, keď bol plán v máji 1942 hotový. Avšak kým boli v roku 1943 falošné bankovky pripravené, vojnová situácia sa zmenila.³ Nemecko prehrávalo na bojisku, zdroje a prostriedky Luftwaffe sa sústredili v Rusku a armáda nemohla poskytnúť lietadlá, ktoré by vo veľkom zhadzovali peniaze.

Hitler nemal Anglickú banku pod kontrolou, ale Lenin na rozdiel od neho vedel zapojiť oficiálnu ruskú mincovňu, aby dosiahol vytúžený chaos. Obaja muži mali podobné ciele, chceli otriasť „veľkou ilúziou hodnoty a moci peňazí“, ako vyhlásil Lenin. Obaja diktátori, dvaja démonickí pozorovatelia psychológie, pochopili ľudskú slabosť, dynamiku davu aj to, kam až môže človek padnúť.

Peniaze môžu byť mocnejšie než náboženstvo, ideológia či armády. Zahrávajte sa s peniazmi a hazardujete s niečím väčším, než je cenový systém, inflácia a ekonómia. Zahrávate sa s hlavami ľudí. Príbeh Hitlerovho falšovania objasňuje moc peňazí.

Slepý uhol ekonómov

Ekonómovia prevzali kontrolu nad globálnou diskusiou o peniazoch. Vyhradili sme si osvetľovať ostatným ľuďom záhady

peňazí, ako keby sme boli veľkňazi nejakého nového náboženstva. Svoju kariéru monetárneho ekonóma som začal v Írskej centrálnej banke, v samom svätostánku, kde sa peniaze vyčarujú z ničoho. Podobne ako katolícky kňaz mení hostiu na telo Kristovo pri svätom prijímaní, bankári centrálnej banky vezmú bezcenný papier a premenia ho na peniaze. Ako to už býva so zázrakmi, je to pôsobivé. Všetci tomu veríme, a preto to musí byť skutočné. Je to však naozaj skutočné? Peniaze sú v podstate abstraktné a hodnotu im pridáva jedine to, ak v ne veríme my ostatní (či aspoň dostatok ostatných ľudí). Aj peniaze sú produktom ľudskej predstavivosti, tak ako silná viera.

Keď som odišiel z centrálnej banky, začal som sa venovať investičnému bankovníctvu, v ktorom peniaze vyčarované centrálnou bankou získavajú ešte silnejší náboj v podobe ďalšej peňažnej formy, riskantného záväzku, ktorý voláme kredit alebo úver. Centrálne a komerčné banky riadia svet peňazí. Regulujú, koľko peňazí je v obehu, kto ich získa a za akú cenu. Sú to kľúčové inštitúcie pre technický príbeh peňazí a dokážu vysvetliť, ako sa nalievajú do ekonomiky. Ekonómovia vedia povedať, čo treba robiť, ak je v obehu priveľa alebo primálo peňazí. No pochopenie finančného toku, toho, ako peniaze tečú ekonomickým systémom, nezachytáva zaujímavú časť príbehu. Inštalatér môže rozumieť tomu, ako tečie voda rúrkami, ale nemusí mať schopnosť vysvetliť, prečo je voda nevyhnutná pre život. Najvzrušujúcejším aspektom peňazí je to, čo s nami robia, ako nás menia, čo nám umožňujú robiť a ako v nás prebúdajú najhlbšie túžby – niektoré sú dobré, iné desivé. Napriek tomu, že som dlhé roky v plnej miere platený príslušník brandže ekonómov, dospel som k záveru, že väčšina ekonómov v skutočnosti nerozumie peniazom.

Ekonómovia ich oberajú o zábavný aspekt. Peniaze sú vysoko emotívna substancia a môžu mať schopnosť prekračovať morálne pravidlá, môžu byť sexy, nebezpečné a môžu meniť myseľ človeka. Peniaze znamenajú moc, nadvládu, ale môžu byť aj oslobodením. Motivujú nás a uvoľňujú ľudskú energiu

a to, čo s ňou urobíme, keď ju nadobudneme, závisí od nás. Nieкто chce rozširovať možnosti peňazí, iný ich chce hrabať pre seba. Peniaze nám nenadeľujú morálku, ony ju umocňujú. Ak nieкто verí tomu, že chamtivosť je dobrá, bude sa podľa toho správať aj s peniazmi. Ak verí v rovnosť a ľudské práva, možno použije peniaze na dosiahnutie týchto cieľov. Ide o to, že peniaze existujú vďaka našej predstavivosti, menia sa, keď sa meníme my, a menia nás.

Či sa nám to páči alebo nie, celý svet sa dnes točí okolo tej zvláštnej a vymyslenej predstavy, ktorú Lenin opísal ako „veľkú ilúziu“. Ľudstvo sa zoznámilo s peniazmi pred tisíckami rokov a dnes stoja v centre modernej kultúry, sú univerzálnym jazykom, ktorému rozumejú bohatí investori v high-tech Silicon Valley, ako aj vodiči rikší v Starom Dillí, ktorí bojujú o prežitie. Ľudia, ktorí žijú tisíce kilometrov od seba a nedokážu sa dorozumieť, lebo hovoria rôznymi jazykmi a nevedia pochopiť inú kultúru, rozumejú peniazom a dorozumievajú sa prostredníctvom nich. Peniaze znamenajú moc, ktorá predurčuje pohyb ľudí, tok tovarov aj plynutie myšlienok po celom svete. Ohodnocujú sa nimi naše snahy a talenty, a tak sú peniaze aj budúcnosť. Ako neskôr zistíme, k najstarším vlastnostiam peňazí patrí stanovovanie dnešnej ceny pre zajtrajšok. Čo iné je úroková miera či sadzba než cena času vyjadrená v peniazoch? Keď si vezmete tridsaťročný hypotekárny úver, hoci naň nutne neprestanete myslieť, maľujete obraz toho, aká môže byť vaša situácia o tridsať rokov. V skutočnosti si predstavujete svoju budúcnosť prostredníctvom peňazí.

Peniaze určujú vzájomný vzťah medzi pracovníkom a zamestnávateľom, kupujúcim a predávajúcim, obchodníkom a výrobcom. No nielen to. Peniaze zároveň definujú aj vzťah medzi tým, kto má moc, a tým, kto moci podlieha, teda medzi štátom a občanom. Peniaze odomykajú rozkoš, stanovujú cenu túžby, umenia, tvorivosti. Motivujú nás, aby sme sa snažili, dosahovali, vynaliezali a riskovali.

Peniaze môžu takisto prebudiť temnú stránku ľudstva, vyvolať chamtivosť, závisť, nenávisť, násilie a, samozrejme, kolonializmus, ktorý často poháňala vidina obrovských finančných ziskov. Peniaze sú zložité, pretože ľudia sú zložití.

Zázračný nástroj

Peniaze sú múdry nástroj, ktorý ľudia vytvorili, aby si uľahčili život v zložitom a prepojenom svete. Predstava peňazí v podobe nástroja či technológie nie je zvyčajný spôsob, ako o nich zmýšľame. To však neznamená, že neuvažujeme o peniazoch. Robíme to pravdepodobne vo väčšej miere, než by sme chceli. Potrebujeme ich k životu a pre túto naliehavosť si zriedkavo doprajeme luxus uvažovať o peniazoch inak. Ak nemáme dostatok hotovosti, robíme si starosti, ako by sme ju mohli získať. Ak ich máme veľmi veľa, trápí nás, ako sa o ne postarať, aby sme o ne neprišli. Väčšina z nás by mala rada trochu viac peňazí a keby sme vedeli prísť na to, ako sa k nim dostať jednoducho, pravdepodobne by sme sa do toho pustili s vervou. Za peniaze si kupujeme slobodu. Keď sme vyzbrojení peniazmi, môžeme zmeniť svoj svet, lebo dostaneme pod kontrolu vlastný život a to je ten najdôležitejší príslub, ktorý tvorí podstatu ich veľkej príťažlivosti.

Vzhľadom na ústrednú rolu peňazí v našom živote len zriedkavo o nich uvažujeme konceptuálnejšie. Nezastavíme sa, aby sme si položili pomerne jednoduché otázky, ako napríklad: Čo sú peniaze? Odkiaľ pochádzajú? Môžu sa minúť? Môžeme ich vygenerovať viac? Možno je absencia konceptuálneho kladenia otázok meradlom skutočného úspechu peňazí. Pokiaľ sú v obehu a hýbu svetom, sme šťastní, že existujú a nepátrame po detailoch, ako k tomu došlo.

Keď sme sa v minulosti snažili vysvetliť, ako sa vyvinuli naši predkovia, často sme sa sústreďovali na zdroj energie či *materiálnu* technológiu, ktorá napomáhala ich rozvoju, napríklad

na vynález kola, objavenie uhlia alebo nástup pluhu pri obrábaní pôdy. A čo *sociálne* technológie, ktoré nám pomohli lepšie spolupracovať na spoločných cieľoch? K takým nástrojom patrí jazyk, ktorý ľudia vyvíjali desiatky tisíc rokov, aby vzájomne komunikovali kultivovanejšie, presnejšie a ústretovejšie. No až s príchodom poľnohospodárstva pred niekoľkými tisícami rokov sa naozaj presadila spoločenská kooperácia. Už spolu netrúfali čas iba členovia blízkej rodiny a vzdialeného príbuzenstva, ľudia začali žiť v oveľa väčších trvalých sídlach v blízkosti cudzích ľudí.

Všetci sme už počuli mantru, podľa ktorej sú peniaze koreňom všetkého zla. A predsa sú tiež nástrojom mieru. Namiesto toho, aby príslušníci nových poľnohospodárskych usadlostí zabíjali susedov pre jedlo a majetok, naučili sa s pomocou peňazí obchodovať. Peniaze im poskytovali alternatívu vojny, namiesto toho, aby boli jej dôvodom. Keď si môžeme medzi sebou a s inými kmeňmi vzájomne vymieňať veci za dohodnutú cenu, načo sa obťažovať s bojom?

Obchodovanie umožnilo mierumilovnejšie súžitie dokonca aj medzi úplne neznámymi ľuďmi z rôznych oblastí a kultúr. Nevymieňali sme si iba tovar, ale obchodovali sme a osvojovali sme si idey, normy a inovácie. Udomácnením poľnohospodárstva sa ľudstvo vybralo smerom k rozvoju, ktorý ho nakoniec priviedol do miest, k národom a ríšam s centralizovanou štruktúrou moci a sociálnou hierarchiou. Ako lovci a zberači sme bojovali s matkou prírodou, no keď ľudia začali kolonizovať územia, generovali potravinové prebytky, ktoré mohol štát zdaňovať. Vymysleli písmo, geometriu, astronómiu, čísla, matematiku, filozofiu, architektúru a politickú teóriu. Sú to nástroje, ktoré si spájame s tým, čo nazývame civilizácia. A tieto zúbky v súkolesí ľudskej civilizácie prinášali jeden technický pokrok za druhým: zdomácnenie zvierat, pestovanie rastlín a ich kríženie, zdokonalené metódy skladovania potravín, distribúciu a dopravu tovarov po mori. Peniaze boli často prehliadanou základotvornou technológiou, ktorá posilňovala a povzbudzovala úspešný ľudský rozvoj.

Čím sú spoločnosti zložitejšie, tým sa v nich peniaze hlbšie zakorenia. Rané civilizácie, ktoré si osvojili peniaze, získali konkurenčnú výhodu nad inými, čo viedlo k inováciám, ktoré radikálne zmenili príbeh moderného ľudstva. Zistíme, že peniaze sú technológiou s tendenciou rozrúšať a že nové formy peňazí nepretržite prevracajú staré systémy v neustálej monetárnej evolúcii, ktorá spúšťa ekonomickú, sociálnu, ako aj politickú evolúciu v spätoväzobnej slučke.

Plutofyti

V priebehu posledných päťtisíc rokov peniaze nesmierne zmenili ľudstvo, naše vzájomné vzťahy, ako aj vzťahy so zvyškom planéty. Pravdepodobne sú ony tou určujúcou technológiou *Homo sapiens*. Vyvinuli sme sa spoločne s peniazmi. Formovali sme ich, ale aj peniaze formovali nás. Antropológovia často hovoria o ľuďoch ako o druhu „pyrofyti“ formovanom ohňom.⁴ Leitmotívom postrehov v celej knihe je skutočnosť, že v priebehu posledných piatich tisícročí sme sa stali, a na tomto mieste sa ospravedlňujem jazykovým puristom, pretože som si nasledujúce slovo vymyslel, druhom *plutofyt*, čo znamená druh, ktorý sa prispôsobuje peniazom a ktorého menia peniaze. Oheň je technológia, ktorá štyristotisíc rokov najviac ovplyvňovala ľudstvo. Mojou knihou sa nesie tvrdenie, že posledných päťtisíc rokov ľudstvo zásadne formuje iná technológia, peniaze. Boli sme pyrofytní, ale postupne sme sa stali plutofytní. Táto kniha je o vzťahu medzi zvedavým ľudopopom a úžasnou technológiou.

Na rozdiel od iných technológií sú peniaze efemérne. Sídli v našej hlave a predstavujú hodnotu, ale vo svojej podstate sú bezcenné. Na to, aby peniaze fungovali, je potrebný skok v rovine mentálnej abstrakcie. Peniaze majú kontraintuitívne hodnotu nie vtedy, keď je ich nedostatok, ale keď sa vyskytujú v hojnom množstve. V tomto zmysle pripomínajú inú senzačnú

technológiu, ktorou je jazyk. Jazyk, ako aj peniaze sú davové fenomény. Tak ako pre jazyk, aj pre peniaze platí, že čím viac ľudí ich používa, tým sa zvyšuje ich hodnota. Tak ako dialekty splyývajú do väčších, užitočnejších jazykov, aj rôzne formy peňazí, ktoré pôvodne vznikli s cieľom obchodovať v rámci malých skupín, splyývajú do väčších, užitočnejších a prispôsobiteľných foriem peňazí a tou najvýznamnejšou je dnes americký dolár.

Základná vlastnosť peňazí, schopnosť predstavovať univerzálnu hodnotu, ktorej všetci rozumejú a všetci ju prijímajú, je jedným zo základných kameňov dnešnej organizovanej spoločnosti. Ukázalo sa, že peniaze patria k najlákavejším a najtrvalejším nápadom posledných piatich tisícročí. Časom všetky ostatné spôsoby organizovania komplexných ľudských spoločností, založených či už na feudálnych systémoch, aristokratických hierarchiách alebo komunistických nirvánach, postupne nahradili spoločnosti založené na peniazoch.

Od lovcov a zberačov k zberateľom dát

Milí čitatelia, vyrážate za dobrodružstvom v spoločnosti ekonóma, z ktorého sa stal tak trochu skeptik, pokiaľ ide o schopnosť ekonómov rozpovedať príbeh peňazí. To treba priznať. Pozrieme sa na mnohé kultúry, ktoré zohrali úlohu vo vývoji peňazí, a budeme si všímať, ako každá z nich s nimi zavádzala novinky. Zistíme, že schopnosť narábať s peniazmi sa kryje s inými výraznými inovatívnymi posunmi, ako je písanie, matematická gramotnosť, právo, demokracia a filozofia. Tento spoločný vývoj nám podsúva otázku, či boli peniaze dôvodom vývoja v iných oblastiach alebo či vývoj iných udalostí viedol k evolúcii peňazí. Čo bolo skôr, vajce alebo sliepka?

Cestovanie začneme v Afrike s prvým archeologickým svedectvom počítania, ktoré mohlo byť dokonca primitívnym účtovníctvom, teda s niečím, čo si obvykle nespájame

s kamennou dobou. Odtiaľ sa pohneme k raným peniazom v mestských sídlach Mezopotámie okolo roku 3500 pred n. l. Zistíme, že grécku civilizáciu s jej predstavami o logike, demokracii a filozofii posilňoval obchod a mince, a že veľká Rímska ríša stála nielen na dobytom území, ale aj na úvere. Používanie peňazí v Európe upadlo v ranom stredoveku spolu s niektorými ďalšími základnými kameňmi klasickej civilizácie. Menej peňazí v obehu brzdilo pokrok. Znovuzrodenie peňazí v 11. storočí posunulo západnú Európu k rozmachu, ktorý zaznamenala Florencia, ten ohlasoval príchod renesancie a neskôr reformácie. Budeme si všímať peniaze v revolučných časoch od Republiky siedmich spojených holandských provincií v 16. storočí a začiatkom 17. storočia až po americkú a francúzsku revolúciu v 18. storočí. Temnejšiu stránku peňazí odhalil európsky kolonializmus, v ktorom záujmy peňazí stáli proti ľudskej dôstojnosti a, žiaľ, peniaze zvíťazili. Preskúmame spojenie medzi peniazmi, liberálnym spôsobom myslenia a intelektuálnym pokrokom v 19. storočí, budeme putovať od Darwinovej teórie až k modernizmu a súčasnosti.

Zistíme, že každý prelom v oblasti využívania peňazí, ako je úroková miera, zavedenie mincí či súvaha, viedol k ďalším inováciám. Jeden vývoj udalostí fungoval ako štartovacia plocha pre ďalší vývoj. Príbehy sú v každej kapitole nevyhnutne selektívne a zameriavajú sa na inovácie peňazí, o ktorých som presvedčený, že pomôžu objasniť prepojenie medzi peniazmi a ľudským pokrokom. Nadväzujú na seba a každý z nich posúva vpred príbeh civilizácie. Túto knihu napísal v Dubline ružolíci írsky bielokožec. Keby ju napísal niekto iný a niekde inde, príbehy by boli iné a rovnako opodstatnené. Dúfam, že tie, ktoré som povyberal, vám budú pri čítaní pripadať rovnako pôsobivé a zaujímavé, ako pripadali mne, keď som ich písal.

V knihe sa postupne stretieme s Kušímom, prvým človekom, ktorého meno prežilo v písomnej podobe, s prvým ekonómom na svete Xenofónom, s cisármi Nerom a Vespaziánom

aj so samotným Ježišom. Ponoríme sa do sveta Danteho, Fibonacciho, Gutenberga a Petra Veľkého, strávime čas s Jonathanom Swiftom, Charlesom Talleyrandom a Alexandrom Hamiltonom a potom navštívime Charlesa Darwina, Rogera Casementa, Jamesa Joycea a Judy Garlandovú. A skôr ako sa zoznámime s kryptomenou, oboznámime sa s najväčším prípadom falšovania na svete, pozrieme sa na chaos v televíznych štúdiách Fox News v New Yorku v deň, keď v roku 2008 skrachovala globálna investičná banka Bear Stearns, a spoznáme ľudí, ktorí v súčasnosti riadia globálne peniaze.

V gréckej mytológii Zeus potrestal Prometea za to, že dal ľuďom oheň. Obával sa, že s takou mocnou technológiou by ľudia premohli bohov. Gréci si uvedomili, že ovládnutie ohňa znamenalo zásadnú zmenu vo vzťahu medzi ľudstvom a zvyškom planéty. Podľa ich predstáv boli ľudia stvorení zo štyroch živlov: zem, vzduch, oheň a voda. Tieto sily formovali ich vesmír. Približne pred päťtisíc rokmi sme vynášali ďalšiu silu, piaty element, peniaze. Ak bol oheň prometeovská sila antického sveta, potom sú peniaze prometeovská sila moderného sveta. Šikovný ludoop formoval svet k lepšiemu alebo horšiemu spôsobom, o ktorom som presvedčený, že by nebol možný bez peňazí.

Príbeh peňazí je príbehom samotného ľudstva.

1. ČASŤ

STAROVEKÉ PENIAZE

1.

PENIAZE V POČIATOČNOM OBDOBÍ

Blockchain kamennej doby?

V Kráľovskom belgickom inštitúte prírodných vied v Bruseli sa nachádza kosť z Ishanga, ktorej pôvod siaha až do obdobia približne 18 000 rokov pred n. l. Objavili ju na brehoch rieky Kongo v roku 1950 zhruba storočie po tom, ako sa európski kolonizátori prvý raz nadchli pre možnosti obchodovania, aké pred nimi odkryla v tom čase neprebádaná rieka. Preteká strednou Afrikou, bola a stále je životodarnou silou regiónu. Tisícročia funguje ako obchodná diaľnica.

Kosť z Ishanga je stehenná kosť z paviána s radom vyrytých zárezov. Archeológovia sa rozchádzajú v názore, na aký účel slúžil tento ľudský výrobok. Špekuluje sa o tom, že každý vrub označuje sumu, ktorú niekto niekomu dlhoval, a že spoločne značia obchod alebo skupinu zápisov má dať a dal. Priehlbinky v kosti mohli označovať, že obchody sa splatili a vlastne sa anulovali, alebo že sú ešte nedoriešené.¹ Ak bola kosť z Ishanga naozaj prvým počítadlom, evidenciou obchodovania, zárezy

na nej súčasne predstavujú prvý známy príklad hodnoty, čo je vysoko sofistikovaný pojem. Oceňovanie je cvičenie v abstraktnom myslení v neposlednom rade preto, lebo to, čomu ja pripisujem hodnotu a cena, ktorú som ochotný za niečo zaplatiť, môže byť celkom iná ako to, čomu pripisujete hodnotu vy a čo by ste boli ochotný zaplatiť za to isté.

Mohli naši africkí predkovia v záujme prekonania tohto problému vyvinúť primitívnu formu obchodu, pre ktorý potrebovali účtovnú evidenciu? Keďže sa dejiny začínajú v Afrike, nemalo by nás prekvapiť, že by sa v nej začal aj príbeh peňazí. O niektorých veciach sa len dohadujeme, ale vieme, že títo Afričania vedeli počítat. Kost z Ishanga je neobyčajne raným nástrojom zaznamenávania a ak títo predkovia počítali preto, aby obchodovali, pravdepodobne boli základnou menou ľudské bytosti. Otroctvo bolo prvotným hriechom peňazí.

V bežných záznamoch dejín nášho živočíšneho druhu sa ľudia túlali, usadili sa na nejaký čas a znovu sa túlali, až sa napokon približne v období 5000 rokov pred n. l. usadili v malých spoločenstvách, ktoré sa do veľkej miery organizovali okolo peňazí. Teória, ktorá sa viaže ku kosti z Ishanga, naznačuje o ranom obchodovaní, že africkí predkovia možno uvažovali o peniazoch už oveľa skôr. Ľudia, ktorí urobili zárezy na kosti, boli lovci a zberači na úsvite novej epochy dejín ľudstva. Svet spoločenstva staršej kamennej doby sa točil okolo technológie, ktorá tak desila Dia, okolo ohňa.

Evina kuchyňa

Archeológovia, antropológovia, biológovia a starovekí historici dodnes zdôrazňujú skutočnosť, ako významne oheň ovplyvnil prechod ľudí na usadlý spôsob života. Americký antropológ James C. Scott zachádza ešte ďalej a nazýva nás druhom „pyrofyť“, ktorý sa prispôbil ohňu.² Keď sme si navykli na oheň, zmenili sa nám telá, naše životné prostredie sa zmenilo

zásluhou ohňa a aj zvieratá, ktoré sme lovili a ktoré s nami žili, takisto pozmenil oheň. Hoci sme boli stále nomádi, rozsah lovenia a zberania bol striktnejší, keďže sme využívali oheň, aby sme získali viac živín pri menšom úsilí.³

Ľudstvo využíva oheň už viac ako štyristotisíc rokov. Umožnil nám usadiť sa v rôznych táboroch v priebehu ročných období. Lovcov a zberačov by sme si mohli predstaviť, ako sa bezcieľne túlajú a náhodne si zháňajú potravu bez najmenšieho vplyvu na životné prostredie, ako sú vydaní napospas vrtochom prírody. Predstava lovcov a zberačov s určitým organizačným systémom, ktorý by sme mohli nazvať ranou formou hospodárstva, je väčšmi opodstatnená. Nejde o hospodárstvo s menou, daňami a podobne, ale o hospodárstvo v zmysle sociálnej štruktúry s hierarchiou, ktorej kmeň rozumel.

V ekonomike nomádov väčšinu zemského povrchu pokrývali husté, takmer nepreniknuteľné lesy. Preorganizovaním tejto krajiny si mohli uľahčiť život. Lovci a zberači si všímali, že nekontrolovateľné prírodné požiare vyčistili rozsiahle pásy lesa a tie odhalili skryté miesta a útočiská zvierat, ktorými sa mohli živiť. Všímali si, ako sa po zničení lesov ohňom vegetácia rýchlo mení a husto zalesnenú krajinu nahrádzala rýchlo rastúca tráva.⁴

Evolučný vplyv ohňa takmer ani nemožno zveličovať. Vďaka ohňu sme mohli variť. Jedlo predstavuje energiu a väčšia pestrosť jedla, ktoré môžeme požiť, znamená viac energie. Predtým ako ľudia začali využívať oheň, živil sa surovými zvieratami a rastlinstvom. Pomocou ohňa si ľudia pripravovali oveľa ľahšie stráviteľnú potravu. Varené jedlo znamenalo, že ľudia oveľa viac žuli a trávili, prijímali viac kalórií pri menšom úsilí. Varenie malo aj sociálny rozmer, keďže konzumovanie jedla okolo ohniska ukotvilo kmeň. Môžeme si vizualizovať predkov, ako sa zhromažďujú okolo ohňa, varia, prežívajú, zhovárajú sa, zohrievajú, flirtujú, vymieňajú si klebety, hľadajú na hviezdy, predstavujú si vesmír a rozprávajú si príbehy.

Nie je ťažké predstaviť si ľudí, ktorí pred sedemnásttisíc rokmi v Lascaux (v dnešnom Francúzsku) vytvorili nástenné